

Zakościelna, Anna

Badania ratownicze cmentarzyska kultur amfor kulistych w Nadrybiu-Dworze, stan 3, gm. Puchaczów, pow. Łęczna

Archeologia Polski Środkowowschodniej 5, 51-57

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ANNA ZAKOŚCIELNA

BADANIA RATOWNICZE CMENTARZYSKA KULTURY AMFOR KULISTYCH W NADRYBIU-DWORZE, STAN. 3, GM. PUCHACZÓW, POW. ŁĘCZNA

Jesienią 1999 r. doszło do przypadkowego odkrycia grobu skrzynkowego kultury amfor kulistych na Lubelszczyźnie. W miejscowości Nadrybie-Dwór, gm. Puchaczów, w czasie jesiennej orki na polu państwa Zofii i Andrzeja Brzozowców, odsłonięto część górnej pokrywy skrzyni grobowej. Odkrywca nie naruszając grobu, niezwłocznie zawiadomił Katedrę Archeologii UMCS, dzięki czemu podjęte zostały natychmiastowe badania ratownicze¹.

Stanowisko położone jest w obrębie Równiny Łęczyńsko-Włodawskiej – mezoregionu Polesia Podlaskiego. Jest to najbardziej płaska jego część, rozciągająca się pomiędzy Garbem Włodawskim na północy a Pagórami Chełmskimi na południu (J. Kondracki 1981, s. 342-344). Stanowisko leży na wydłużonej południkowo, eksponowanej dookoła kulminacji, utworzonej na krawędzi małej doliny bezimiennego ciek, prawego dopływu Świnki. Jest to największa ekspozycja w najbliższej okolicy, wyniesiona o około 4 m ponad dno doliny, znajdującej się w odległości *ca* 150 m na NE.

W trakcie badań AZP przeprowadzonych w 1987 r. na obszarze 75-86 przez Wojciecha Mazurka nie zarejestrowano w tym miejscu żadnych materiałów zabytkowych. W dokumentacji tego obszaru stanowisko otrzymało nr 3/116.

Wykop o wymiarach 4,5 x 6 m, zorientowany bokiem krótszym wzdłuż linii N-S, założono tak, aby odsłonięta przez odkrywców konstrukcja kamienna znajdowała się w jego centrum. Na głębokości 21-31 cm od współczesnej powierzchni gruntu odkryto i zadokumentowano pokrywę górną skrzyni grobowej, która ustawiona była wzdłuż linii NW-SE, z odchyleniem *ca* 25° od E-W. Pokrywa składała się z trzech płyt piaskowcowych tworzących prostokąt o wymiarach *ca* 2,2 x 1,3-1,4 m (ryc. 1). Na poziomie odkrycia skrzyni w narożniku SE

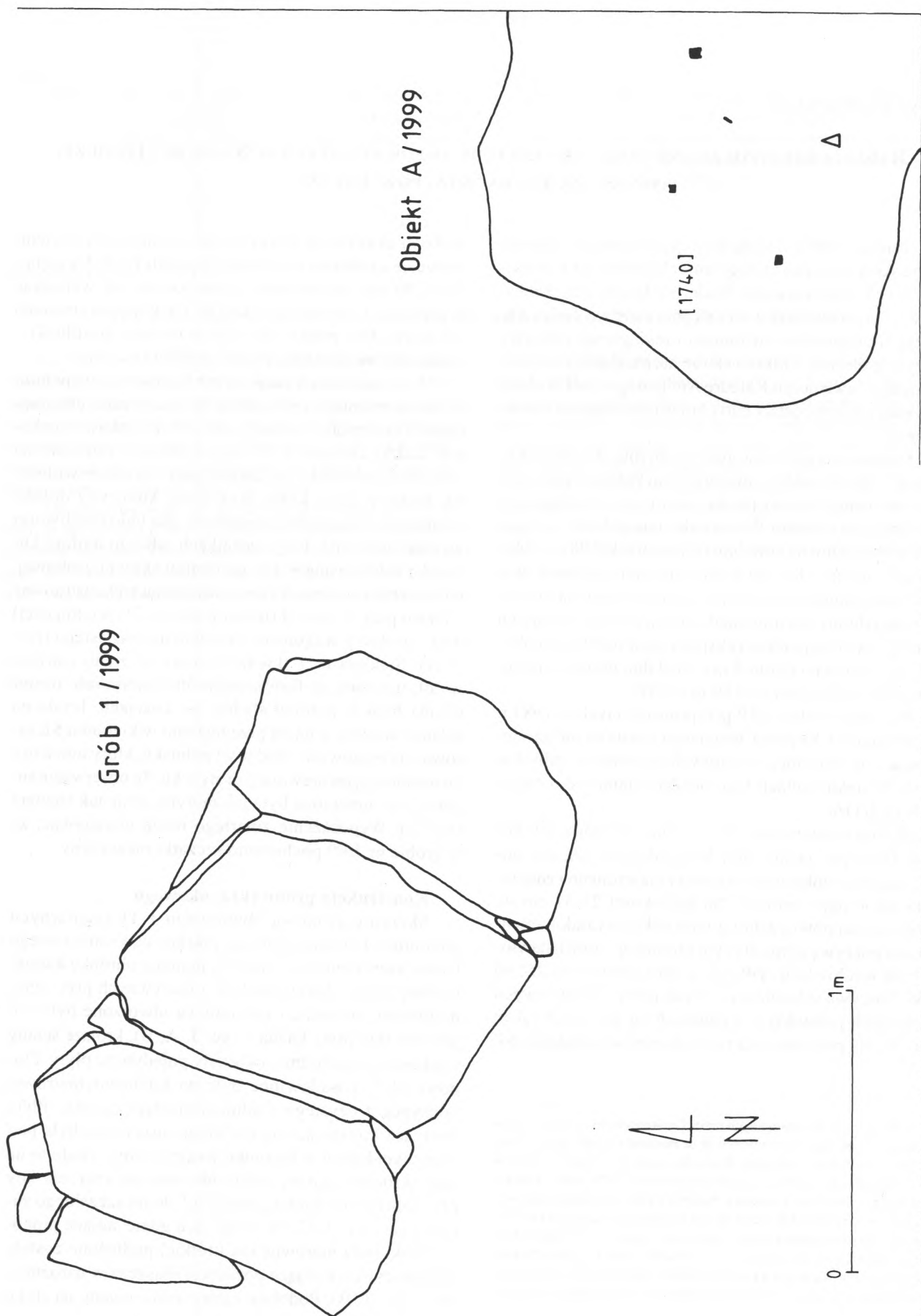
wykopu ukazało się nieregularne ciemno-szare zaciemnienie, początkowo odsunięte od profilu E i S. Na głębokości 40 cm zaciemnienie powiększyło się wchodząc w profile E i S; przybrało kształt 1/4 koła o wymiarach 1,5 m (wzdłuż profilu E) i 1,4 m (wzdłuż profilu S) – oznaczone zostało jako obiekt A/1999 (ryc. 1).

W wyniku eksploracji skrzyni grobowej, wypełnionej utworami piaszczysto-gliniastymi o wyraźnych symptomach akumulacji wodnej, odkryto szczątkowy pochówek ludzki złożony w SE części skrzyni. Pozostałości szkieletu zachowały się jedynie jako wyraźnie widoczne, białawe ślady kości skurczonej kończyny dolnej. Zdołano je tylko zadokumentować, nie było możliwości wyeksplorowania. Przy szczątkach odkryto amforę kujawską usytuowaną w NE narożniku skrzyni grobowej, dolną część naczynia, którego nie można zrekonstruować – leżało przy ścianie N (mniej więcej w 2/3 jej długości) oraz 2 siekiery wykonane z krzemienia pasiastego (ryc. 2: A). Siekiera nr 1 tkwiła pionowo w ziemi ostrzem w dół, tuż obok amfory, siekiera nr 2 natomiast, usytuowana była w pobliżu śladów po kościach, leżała na ścianie bocznej, a na jej przedłużeniu w kierunku SE rysował się brązowy ślad w wypełnisku, który może być pozostałością po drewnianym stylisku. Te obserwacje sugerują, że oprawiona była jak motyka, a nie jak siekiera (ryc. 2). Wyposażenie zmarłego może wskazywać, że w grobie nr 1/99 pochowano szczątki mężczyzny.

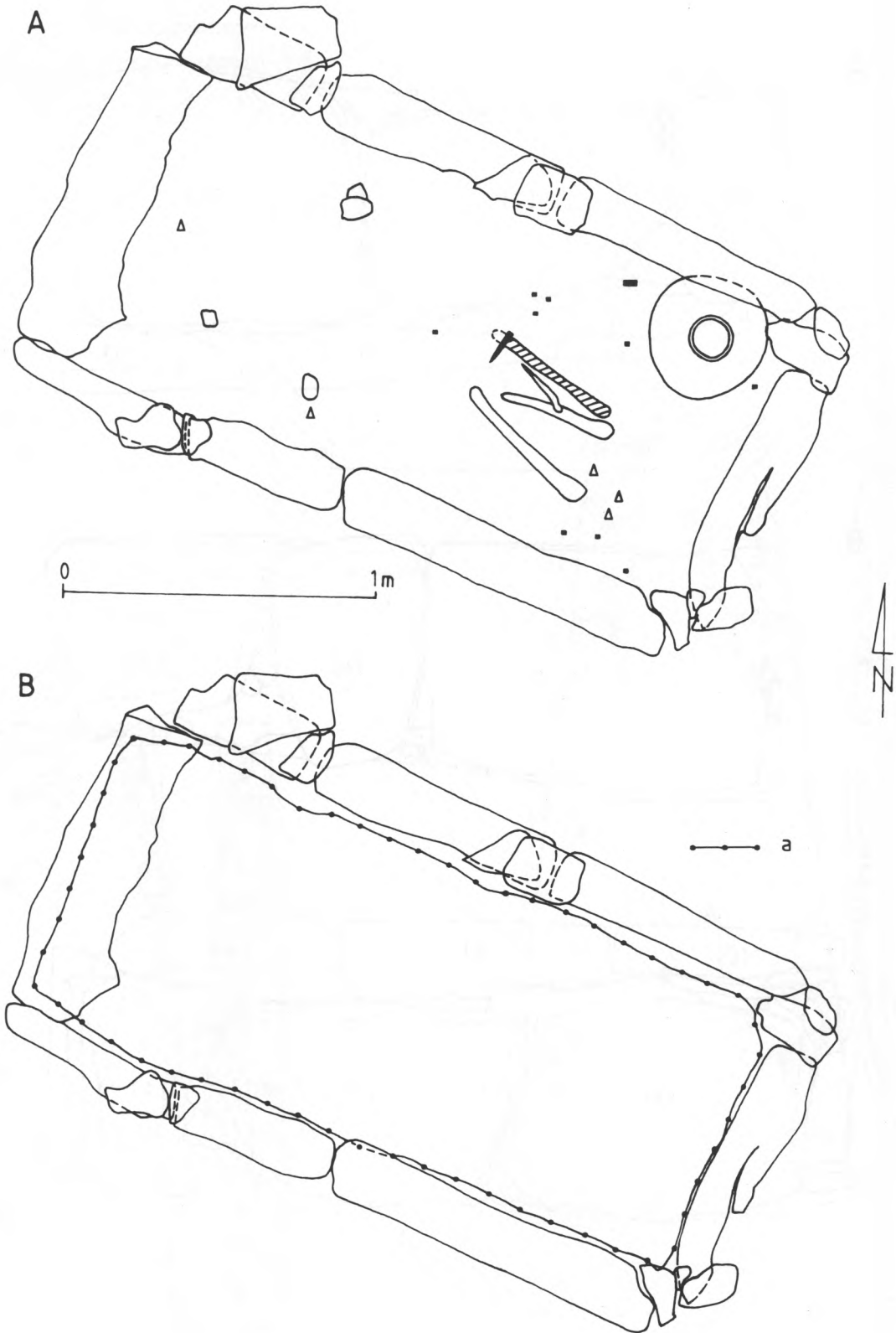
Konstrukcja grobu skrzynkowego

Skrzynię grobową zbudowano z 11 regularnych monolitów trzeciorzędowego piaskowca kwarcytowego barwy szarokremowej, którym poprzez obróbkę kamieniarską nadano kształt bloków i masywnych płyt. Ściany dłuższe północna i południowa utworzone były z 6 płyt (po trzy płyty każda – ryc. 3: A, B), krótsze ściany wschodnia i zachodnia, tworzyły pojedyncze płyty. Pionowe płyty posadowione były na kilkucentymetrowej podsypce z czystego średnioziarnistego piasku. Płyta tworząca krótszą ścianę zachodnią ustawiona była pod znacznym kątem w kierunku wnętrza jamy. Miało to na celu skrócenie górnej części obstawy bocznej, tak aby płyt tworzących wieko „starczyło” do jej szczelnego zamknięcia (ryc. 3: C). W miejscach gdzie stojące pionowo bloki były nierówne (za krótkie) podłożone zostały kamienie wyrównujące poziom (zwłaszcza w narożniku NS – ryc. 3: B). Podobny zabieg zastosowano na styku

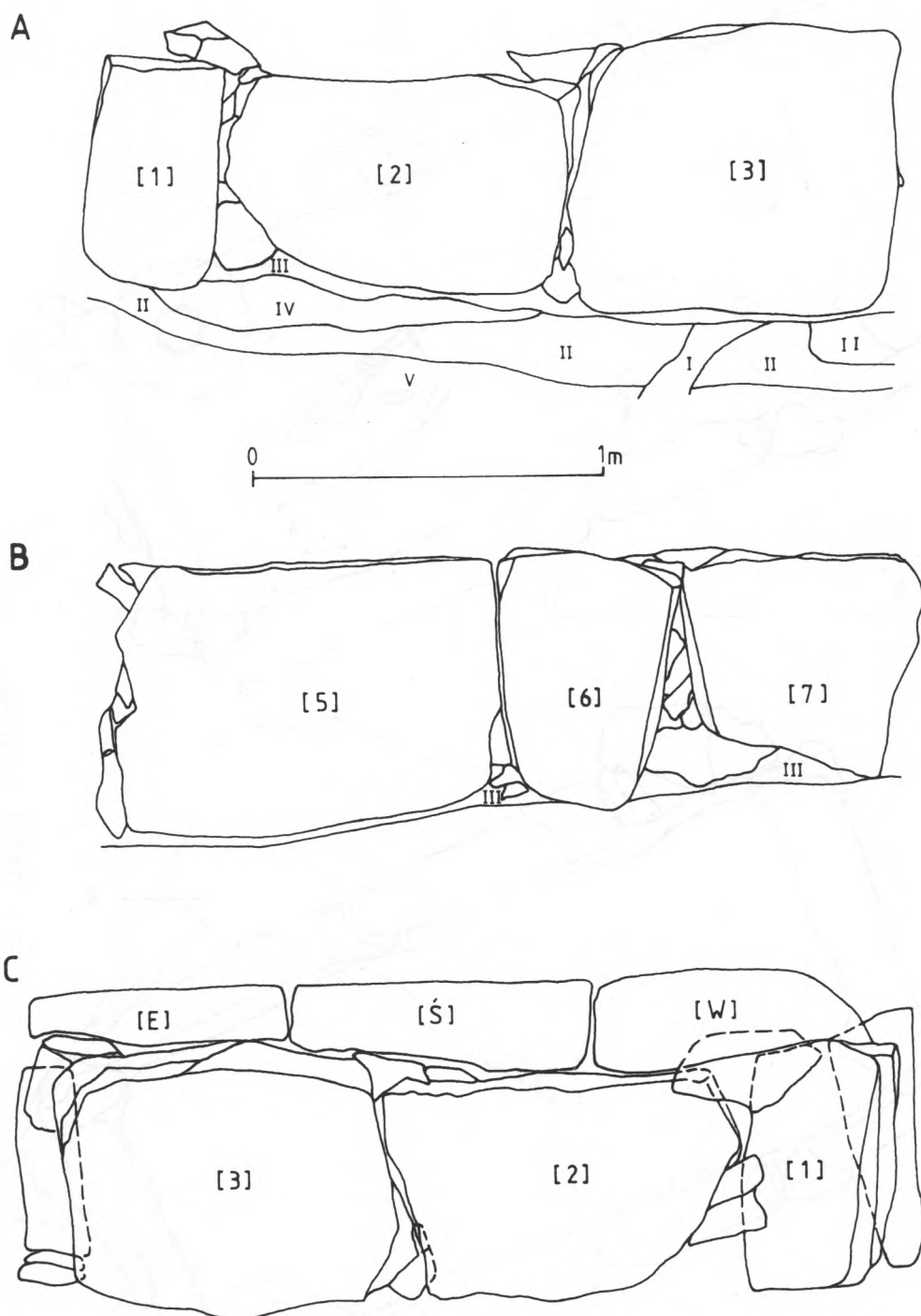
¹ W pracach, finansowanych przez Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, uczestniczyli dr dr Barbara Bargieł, Anna Zakościelna, Jerzy Libera i Andrzej Rozwałka, mgr mgr Dorota Tymczak i Paweł Zaręba oraz studenci II roku archeologii UMCS Jacek Tkaczyk, Piotr Zimny i Stanisław Żurawski. Autorzy badań pragną podziękować dyrekcji i pracownikom Kopalni Węgla Kamiennego „Bogdanka” S.A. za pomoc przy demontażu skrzyni grobowej i zasypaniu wykopu. Dziękujemy również władzom gminnym w Puchaczowie i dyrekcji Szkoły Podstawowej w Nadrybiu za przychylność dla koncepcji zrekonstruowania obiektu na terenie szkoły i zaangażowanie w realizację tego projektu.

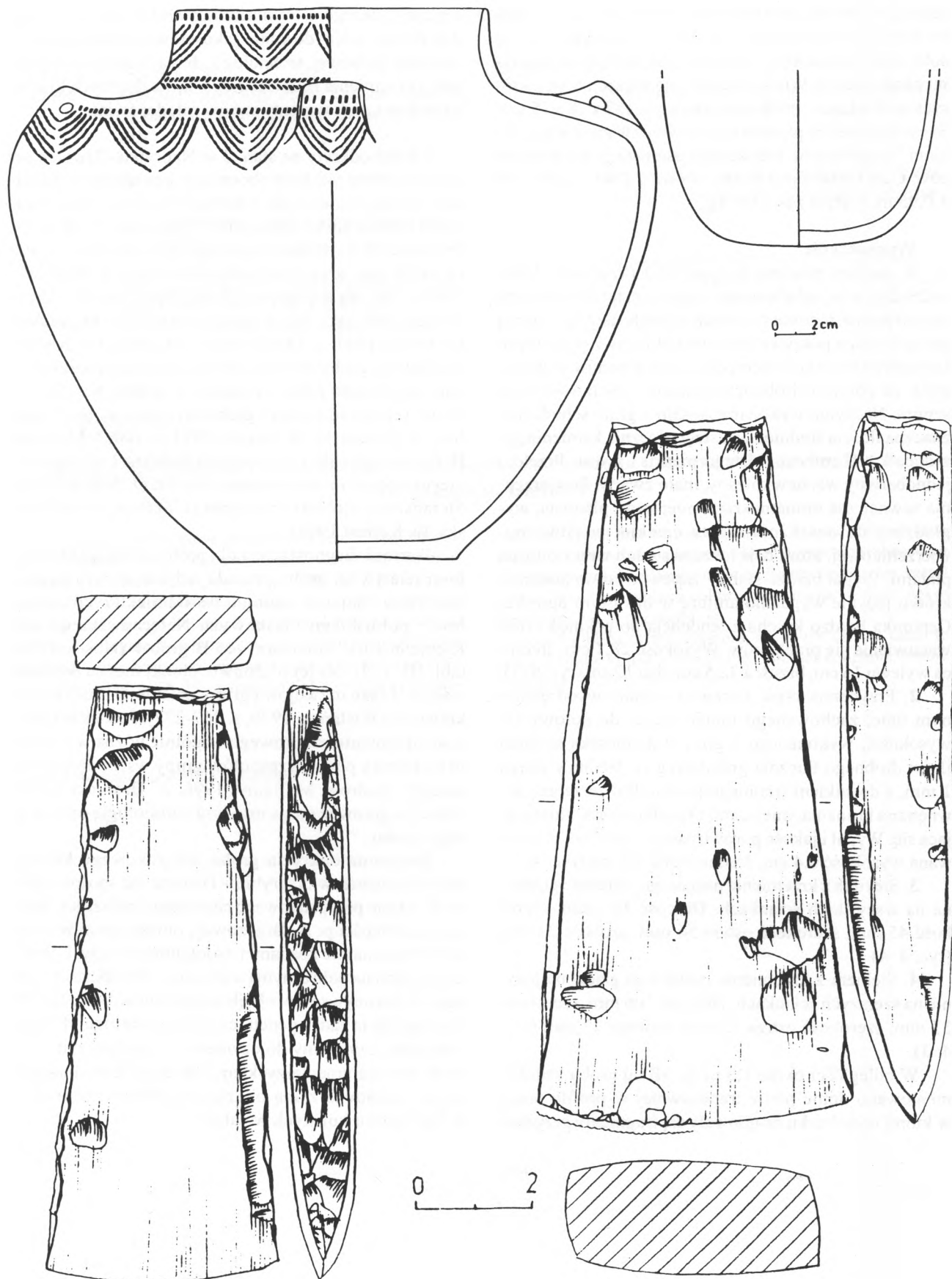
Ryc. 1. Nadrybie-Dwór, stan. 3. Grób 1 i obiekt A/1999 na poziomie odkrycia. Rys. A. Zakościelna, R. Joć.

Ryc. 2. Nadrybie-Dwór, stan. 3, grób 1. A – pochówek wewnątrz skrzyni kamiennej; B – zarys (a) dna jamy grobowej. Rys. R. Joć.

Ryc. 3. Nadrybie-Dwór, stan. 3, grób 1. A – północna ściana skrzyni kamiennej od wnętrza; B – południowa ściana skrzyni od wnętrza; C – rekonstrukcja północnej ściany skrzyni od zewnątrz. I – ciemnożółto-zielonkawa glina; II – brązowy piasek zgliniony; III – średnioziarnisty piasek luźny, podsypka pod posadowienie płyt; IV – piasek zgliniony brązowoszary, V – żółto-szary silnie zgliniony piasek calcowy. Rys. R. Joć.

Ryc. 4. Nadrybie-Dwór, stan. 3, grób 1. Wyposażenie zmarłego. Rys. R. Joć, J. Libera.

ścian pionowych i płyt pokrywy górnej (ryc. 3: C). Ściany pionowe w miejscach, gdzie bloki nie stykały się ze sobą uszczelniane były „klinami”, kamiennymi wiązany-
mi gliną (ryc. 3). Wieko składało się z trzech płyt, z któ-
rych największa – środkowa – mierzyła 137 x 78 x 25 cm.
Szczeliny między płytami były również wypełnione „kli-
nami” kamiennymi, lecz zostały usunięte przez odkryw-
ców. Cała konstrukcja miała wymiary 2,40 x 1,30-1,40
x 0,95 m, ważyła zaś 2380 kg.

Wyposażenie

1. Amfora zbliżona do typu IIA1 (Wiślański 1966, s. 28-29), o wyodrębnionej szyjce i czterech płaskich symetrycznie rozmieszczonych uchach. Szyjkę i górną partię brzuśca pokrywa ornament złożony z pionowych i ukośnych odcisków stempelka oraz festonów wykonanych za pomocą drobnych odcisków dwuzwojowego sznura. Naczynie wykonane zostało z gliny schudzonej znaczną ilością średnioziarnistego tłuczni kamiennego, z dodatkiem gruboziarnistego piasku i żwiru. Przełom jednobarwny warstewkowy, mało zwarty. Powierzchnia zewnętrzna brunatnoszara, miejscami plamista, wygładzana do uzyskania efektu cienkiej warstwy powierzchniowej, która dziś łuszczy się lub wręcz odpada płatami. Wypał bardzo słaby - zapewne po wysuszeniu, krótko jedynie wypalano amforę w otwartym ognisku. Ceramika bardzo krucha z tendencją do pęknięć i rozwarstwiania się przełomów. Wysokość 28,1 cm, średnica wylewu 16 cm, brzuśca 32,5 cm, dna 12 cm (ryc. 4: 1).

2. Przydenna część naczynia o słabo wyodrębnionym dnie, zachowanego mniej więcej do połowy (?) wysokości, wykonanego z gliny z domieszką średniej ilości drobnego tłuczni granitowego o średnicy ziaren 1 mm, z dodatkiem średniego piasku. Powierzchnia zewnętrzna brunatna, miejscami brunatno-szara, złuszcza-
jąca się. Wypał i jakość porównywalna z amforą. Zachowana wysokość 8,4 cm, średnica dna 8,9 cm (ryc. 4: 2).

3. Siekiera z krzemienia pasiastego starannie gładzona na wszystkich ściankach. Długość 127 mm, szerokość 45 mm, szerokość ostrza 56 mm, grubość 21 mm (ryc. 4: 4).

4. Siekiera z krzemienia pasiastego gładzona jedynie na szerszych ściankach. Długość 106 mm, szerokość 33 mm, szerokość ostrza 42 mm, grubość 13 mm (ryc. 4: 3).

W odległości około 1,5 m na SE od grobu zadokumentowano dolne partie trapezowatej w profilu jamy, w której wypełniku znajdowały się fragmenty przyden-

nej części dużego naczynia kultury amfor kulistych o bardzo dobrej, zdecydowanie jakościowo odbiegającej od ceramiki grobowej, technologii, drapacz wiórowy i odłuppek z krzemienia rejowieckiego, kilka drobnych klinów z piaskowca i fragmenty zębów młodej świni.

Obiekt odkryty na stan. 3 w Nadrybiu - Dworze reprezentuje typ płaskich obecnie, tj. bez nasypów kurhanowych na powierzchni, ziemnych grobów skrzynkowych kultury amfor kulistych (T. Wiślański 1966, s. 55-56; tenże 1979). Konstrukcje tego typu charakterystyczne są dla tzw. grupy wschodniolubelskiej (T. Wiślański 1966, s. 89). Występują ponadto na Mazowszu (M. Szmyt 1966, s. 218, ryc. 74), w grupie warmińsko-mazurskiej (S. Nosek 1967, s. 58-62) oraz wschodniej (wołyńsko-podolskiej, groby skrzynkowe tej ostatniej charakteryzują się ponadto pozostawieniem w ścianie bocznej rodzaju wejścia do komory grobowej – por. m. in.: J. Ścibior, A. Kokowski, W. Koman 1991, s. 100; J. Malejew, B. Pryszczepa 1996). Z nowszych badań na Lubelszczyźnie przytoczyć można analogie z Rudna (J. Ścibior 1986), Stefankowic Kolonii i Sahrynia (J. Ścibior, A. Kokowski, W. Koman 1991).

Wartość diagnostyczną dla próby ustalenia chronologii relatywnej grobu posiada jedynie amfora kujawska, która znajduje analogie wśród niektórych zespołów z pobliskiego Płaskowyzu Nałęczowskiego, np. Klementowice, cmentarzysko B grób 1 (Nosek 1955, tabl. III: 1, 2). Na jej podstawie obiekt można by datować na II fazę rozwojową grupy polskiej kultury amfor kulistych (Wiślański 1979, s. 267-277). Jednakże obecność ornamentu sznurowego i ogólnie późna w rozwoju tej kultury pozycja zespołów grupy wschodniolubelskiej (S. Kadrow, M. Szmyt 1996; A. Bronicki w tym tomie) sugerować mogą młodszą chronologię opisywanego grobu.

Znaczenia odkrycia grobu skrzynkowego kultury amfor kulistych w Nadrybiu - Dworze nie sposób przecenić. Mimo przypadkowego charakteru znaleziska, dzięki świadomości p. A. Brzozowca, obiekt został w całości profesjonalnie zbadany i zadokumentowany. Lokalizacja grobu na polu ornym (większości dotychczasowych odkryć dokonywano w obrębie zabudowań) daje możliwość podjęcia badań penetracyjnych, które mogłyby rozstrzygnąć, czy mamy do czynienia z pojedynczym grobem, czy też cmentarzyskiem. Ta druga ewentualność dałaby niepowtarzalną okazję do zbadania nekropoli kultury amfor kulistych w całości.

LITERATURA

- K a d r o w S., S z m y t M.,
1996 Absolute chronology of the Eastern Group of Globular Amphora Culture, *Baltic*, vol. 4, s. 103-111.
- K o n d r a c k i J.
1981 *Geografia fizyczna Polski*, Warszawa.
- M a l e j e w J., P r y s z c z e p a B.
1996 Nowy grób kultury amfor kulistych na Wołyniu, *MSROA*, t. 17, s. 5-10.
- N o s e k S.
1955 Kultura amfor kulistych na Lubelszczyźnie, *Annales UMCS*, sec. F, vol. 4, s. 55-158.
1967 *Kultura amfor kulistych w Polsce*, Wrocław.
- Ś c i b i o r J.
1986 Nowe stanowiska grupy mazowiecko-podlaskiej kultury amfor kulistych, *Spr. Arch.*, t. 38, s. 109-138.
- Ś c i b i o r J., K o k o w s k i A., K o m a n W.
1991 Zespoły grobowe kultury amfor kulistych z zachodniej części Wyżyny Wołyńskiej, *Spr. Arch.*, t. 43, s. 79-108.
- W i ś l a ń s k i T.
1966 *Kultura amfor kulistych w Polsce*, Wrocław.
1979 Dalszy rozwój ludów neolitycznych. Plemiona kultury amfor kulistych, *PZP*, t. 2: Neolit, Wrocław, s. 261-299.

ANNA ZAKOŚCIELNA

**RESCUE EXCAVATIONS AT A CEMETERY OF THE GLOBULAR AMPHORA CULTURE IN NADRYBIE-DWÓR,
SITE 3, ŁĘCZNA DISTRICT**

The uncovered feature represents a type of flat underground cist graves of the Globular Amphora culture. The construction of the cist measures 2,40 x 1,30-1,40 x 0,95 m and consists of 11 sarmatian sandstone monoliths weighing 2380 kg, completed with small stones and wedges plastered with clay. A fragmentary human burial – one of the lower limbs crouched – was furnished with an amphora of the type IIA1 (Wiślański 1996, p. 28-29), a fragment of a bottom of an uni-

dentified vessel and two axes made of banded flint. Next to the grave construction a bottom part of a trapezium shaped pit was discovered. Its filling contained fragments of a big vessel of the Globular Amphora culture, flint artefacts, stone flakes and fragments of pig dentition.

On the basis of the amphora, the grave can be dated to phase II of the Polish group of the Globular Amphora culture (Wiślański 1979, p. 267-277).

Katedra Archeologii UMCS w Lublinie